

LLENGUA I LITERATURA CATALANES EN EL MARC DE LA REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA AL SET-CENTS

Anava errat Joaquim Miret i Sans quan considerava que el sonet en què *Se recomana a la Acadèmia de Barcelon a que aplique son cuidado en conservar la pureza de la llengua catalana* de Francesc de Sentmenat i d'Agulló, marquès de Sentmenat, llegit el 6 de novembre de 1752, havia estat «el primer trabajo en nuestra lengua presentado a la Academia» (Miret 1917-20: 25). Ara per ara, he pogut llistar quaranta composicions poètiques en llengua catalana anteriors a aquesta data llegides en les seves sessions.

Tot just l'any passat, Albert Rossich (2001-02) reclamava, des de les pàgines del *Boletín* de la institució, un estudi de la literatura produïda a l'Acadèmia abans de la Renaixença fonamentat en l'extracte sistemàtic de totes les informacions recollides a les actes de les juntes generals i particulars, alhora que presentava unes hipòtesis provisionals. És precisament a partir de cinc conclusions generals extretes de la reconstrucció de l'activitat poètica (en totes les llengües) duta a terme des de l'inici de segle fins a l'any 1807¹ que pretenc exposar qüestions fonamentals sobre llengua i literatura catalanes en el marc d'una de les més destacades infraestructures de la vida cultural al Principat durant el Set-cents.

I. QUE LA MAJOR PART DE POESIES SÓN REDACTADES EN LLENGUA CASTELLANA ÉS UN FET INNEGABLE

I no podia ser d'altra manera atesos els models culturals vigents a l'època i l'extracció social dels impulsors de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. És ben sabut que les classes dirigents presentaven una realitat lingüística favorable al

1. Per confegir aquesta reconstrucció he pres com a fonts índexs i aranzels, acords i registres de les juntes generals i lligalls o manuscrits que contenen composicions poètiques, conservats a l'arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (en especial, I-II-1, 5è. lligall, núm. 12, lligall I-III-1, I-II-3), a la Biblioteca de Catalunya (mss. 186, 917, 1183, 1565 i 1874, entre altres) i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (ms. B-98).

castellà. L'actitud del baró de Maldà era compartida pels membres del seu estament que, en escriure, optaven majoritàriament pel castellà (Eberenz 1977). Però l'abandonament literari i intel·lectual de la llengua pròpia ja havia estat iniciat al segle XVI, moment en què el castellà esdevingué llengua de cort. Molt abans del decret de Nova Planta, les classes més privilegiades tenien accés a una educació en escoles en què la llengua de docència era la castellana: el Col·legi de Cordelles, impulsat pels castellanòfils jesuïtes (destinat a la formació dels nobles, als «colegiales de linaje», separats de la resta de la societat), n'és una de les mostres més emblemàtiques. Cal afegir-hi, a més, que la manca total de poder polític autòcton de les classes dominants catalanes als Països Catalans deixava l'aristocràcia del país al servei d'un poder exogen, que es comunicava en castellà.

Així, doncs, en el segle XVIII el català havia deixat de ser una llengua literària, una *llengua erudita*, seguint la terminologia de Gregori Maians. Els erudits catalans (i els acadèmics, al capdavant) havien acceptat molts anys abans la proposta que, a inicis del segle XIX (el 1811), faria Antoni Puigblanch per modernitzar, tant políticament com culturalment, Catalunya:

se hace indispensable abandone el idioma provincial si ha de estrecharse más y más baxo las nuevas instituciones con el resto de la nación, e igualarla en cultura. Desengañémosos ya y entendámonos, que será siempre extrangero en su patria, y que por consiguiente quedará privado de una gran parte de la ilustración que proporciona la recíproca comunicación de las luces, el que no posea como nativa la lengua nacional. (Jomtob 1811: 306n)

D'aquesta manera, s'establia una estreta relació entre la llengua castellana, com a llengua nacional i de cultura, i el concepte de progrés.

Dins d'aquesta conjuntura, no ens pot estranyar que l'Acadèmia Literària de Barcelona, integrada per membres de l'elit de la ciutat, prengué el castellà com a llengua institucional. L'adhesió dels acadèmics a la llengua castellana fou conscient i deliberada: des dels inicis, les actes són redactades en castellà, així com la major part de les dissertacions i els estatuts de la corporació, la documentació interna i les diverses publicacions. Quant a la llengua dels escriptors acadèmics només destacaré un parell de casos, el segon dels quals ha passat desapercbut. El 27 de desembre de 1729 s'encarregà a Segimon Comes i a Francesc Savila la redacció d'unes normes ortogràfiques (de la llengua castellana) d'ús intern, per les quals passaven a regir-se els discursos. I en el formulari de les cartes d'avís als admesos redactat en la junta particular de 15 de maig de 1752 s'especifica l'idioma de les gratulòries: «Participo a V. esta resolución para que, en su consecuencia, pue-da V. disponer una oración gratulatoria *en lengua castellana*, y remitirla firmada».² Trenta

2. *Acuerdos de la junta particular desde mayo 1752 hasta 1767*, pàg. 5, arxiu de la RALBL, I-II-2. Per extensió, aquesta premissa afecta les gratulòries escrites en vers, que són en castellà.

anys després, aquesta disposició lingüística encara causaria problemes a Antoni de Fossà, acadèmic corresponent de Perpinyà des de 1780, el qual expressava les seves disculpes per no haver redactat la seva oració gratulatòria en la llengua «natural» de l'Acadèmia, sinó en francès.³

2. TOT I TENIR UN PAPER SUBORDINAT ENVERS EL CASTELLÀ, EL CATALÀ
MAI NO VA SER ABSENT DEL TOT COM A LLENGUA LITERÀRIA EN EL
MARC DE LA INSTITUCIÓ

De fet, en un *Modelo a semejança del qual se puede hazer el entrelace de los asuntos en las tres partes de la distribución de la Academia* s'indica que «entre los papeles de verso ha de haver 3, o alomenos dos, de catalanes».⁴ I encara al 1773 es valora molt positivament la capacitat de compondre versos en llengua catalana: a l'hora d'acceptar com a acadèmic Jeroni Pasqual, es té en compte que «respeto de ser un numen particular, especialmente en la *poesía cathalana*, sin embargo de no ser graduado, se tenga presente esta pretención».⁵

Antoni Comas llistà 44 composicions en català durant el període de 1752 a 1806 basant-se en el resum de les actes elaborat per Miret i Sans; Albert Rossich n'ha comptat gairebé un centenar (91) llegides entre 1729 i 1806; després de la reconstrucció, la nòmina puja a 135 (d'un total de 885 peces). Els percentatges globals de tot el període són absolutament favorables al castellà: el 77% correspon al castellà, el 15% al català i el 8% al llatí⁶ (cal remarcar que aquestes xifres coincideixen amb les que ha assenyalat Rossich, cosa que ens ha de fer creure que, si la proporció es manté augmentant de manera respectable el nombre de composicions, és perquè deu ser força acostada a la realitat). Malauradament, de les 135 peces en català només n'he localitzat 60 (entre les quals hi ha les d'Antoni d'Armengol i d'Aymerich, baró de Rocafort, considerades perdudes).⁷

El català apareix com a segona llengua en la composició de poesies, seguida del llatí. Fet i fet, la llengua de relació era la catalana; hi ha diferents testimonis que ho

3. Vegeu les cartes d'Antoni de Fossà adreçades al marquès de Llió (Perpinyà, 20 d'agost de 1780): arxiu de la RABLB, lligall 1-III-3 (n'hi ha fragments recollits a Campabadal 2003-04: 26-27).

4. Arxiu de la RABLB, lligall 1-III-17.

5. *Quaderno de juntas particulares desde 29 julio de 1767 hasta el mes de enero de 1779*, f. [14v] («Junta de 30bre de 1773»), arxiu de la RABLB, lligall 1-II-28.

6. No m'ocupo, en aquest cas, dels percentatges dels textos en prosa, els quals resulten completament desfavorables per al català: de la producció de tot un segle, només n'han restat 8 discursos en català.

7. Es troben al ms. 1874 (*Libro de los assumptos que el barón de Rocafort, don Antonio de Armengol y de Aymerich, [...] ha trabajado para la Academia de Buenas Letras de dicha ciudad des del primero de mayo 1729 [...] hasta el de [1759]*) de la Biblioteca de Catalunya.

corroboren: Agustín de Montiano es referia el 1752 a «la misma lengua proenzal, de que aún hoy usa V. Exc. [Bernat Antoni de Boixadors, comte de Peralada] con no grave alteración»⁸ i, el 1763, Joan Tomàs de Boixadors conversava amb els acadèmics «familiarmente y en el nativo idioma».⁹ També en tenim constància escrita: esborranys d'actes i acords, notes sobre els assumptes o altres qüestions i algunes cartes escrites en català.¹⁰ Rebla aquesta hipòtesi el fet que bona part de les composicions poètiques dedicades a l'Acadèmia, a esdeveniments acadèmics o als mateixos membres són escrites en català (25 peces).

I tot això malgrat el ferm acord «que los académicos usen el idioma castellano», consignat a les actes de l'any 1731.¹¹ Rossich ha fet notar que, paradoxalment, és a partir d'aquesta data que els poemes en llengua catalana són més abundants que abans (certament, a la dècada dels 30 ens consta que se'n llegiren 21, un 15,5% de la totalitat catalana). «No era la llengua literària, no, la que es veia proscriu, sinó la més vaporosa llengua parlada», n'ha extret com a conclusió (Rossich 2002: 226). Pep Valsobre (2001-02), al seu torn, ha considerat la reclamació que fa Agustí Eura a *Las musas catalanas, en metàfora de mosas de soldada, suplican entrar en lo congrés de la noble y sàbia Acadèmia de Barcelona* com a resposta a la proscripció explícita del català en la institució propugnada per aquesta resolució. En una línia semblant, deuria anar la que faria anys més tard el marquès de Sentmenat (i que he citat al començament), que no ens ha pervingut.

3. ESTABLIMENT D'UNA TIPOLOGIA GENERAL DE LES COMPOSICIONS POÈTIQUES

Estrictament parlant, la tipologia general dels poemes acadèmics no és una novetat. Ja al 1805, amb motiu de l'elaboració d'una col·lecció de poesies catalanes, els mateixos acadèmics proposaren una classificació en quatre categories (segons el to):

8. Oració gratulatòria d'Agustín de Montiano y Luyando amb motiu de la seva admissió com a membre honorari (Madrid, 27 de maig de 1752), recollida a Ponsich (1756: 75).

9. *Acuerdos de la junta particular desde mayo 1752 hasta 1767*, pàg. 206 («Junta de 27 de julio 1763»), arxiu de la RABLB, I-II-2.

10. Tots aquests testimonis es conserven als lligalls I-III-2 i I-III-3 de l'arxiu de la RABLB. Quant a la llengua oral de les classes altes, cal destacar un fragment de l'informe sobre els Països Catalans de M. Delon, escrit entre 1807 i 1817, exhumat per Pep Vila, en què s'afirma que el català «se parla, no sols entre lo baix poble, sí que també entre las personas de primera calitat, així en tertúlias com en visitas y congresos» (Vila 1993: 54).

11. *Resoluciones de la Academia literaria barcelonesa*, s. f., dins *Actas. De 1729 a 1735* (junta general del 18 d'abril de 1731), arxiu de la RABLB, lligall I-III-1. Es tracta d'un acord pres en deferència a Guillaume de Melun, marquès de Risbourg, capità general de Catalunya i president de la institució des de 1731, qui desconeixia el català.

sagrades, serioses, morals i jocoses (divisió que es volia aplicar també a les obres poètiques del rector de Vallfogona).

Totes les peces poden encabir-se en les següents categories generals (segons la temàtica), ordenades de major a menor quantitat de volum de producció: poesia religiosa (dedicada a Jesucrist, a la Mare de Déu o a personatges bíblics; 38%), sobre la mateixa Acadèmia (sobre certs esdeveniments de la vida corporativa o de la vida privada dels seus integrants, com casaments, etc.) o dedicada a aquesta i elogis fúnebres a personalitats del moment que eren membres de la corporació (15%), política (11%), moral (o sobre qüestions pràctiques de la vida; 7%), històrica (sobre fets de Catalunya o Espanya) o dedicada a personatges històrics (com Juli Cèsar, Alexandre el Gran o Cleòpatra i alguns personatges espanyols; 6%), mitològica o dedicada a personatges mitològics (6%), de circumstàncies (5%), festiva o relacionada amb festes (especialment el carnestoltes; 4%), amorosa (3%) i metaliterària (amb elogis a literats catalans; 1%).¹²

Es tracta de poesies de tons i estils molt variats, tot i que sovint la historiografia literària ha considerat que el català a l'Acadèmia quedava relegat únicament a composicions breus, circumstancials, jocoses i banals (contraposant-les amb altres de voluntat culta). No negaré que les temàtiques d'alguns dels poemes en català eren trivials, però no pas més que les dels que estaven escrits en castellà. La diferència, per tant, no és tant qualitativa com quantitativa: en la poesia sacra, l'objecte més elevat a què podia ser aplicat l'ús culte de la llengua (com defensà Agustí Eura en un *Pròlec o introducció a cert llibre de poesias en català en què's tracta de nostra llengua*),¹³ la incidència del català és d'un 14%, respecte a un 76% per al castellà i un 10% per al llatí; en canvi, la de la poesia festiva és l'única categoria en què els percentatges es capgiren a favor del català, que presenta un 60% enfront d'un 40% per al castellà.¹⁴

12. El 4% restant el constitueixen poemes que, per la vaguetat del títol, no s'han pogut encabir en cap de les categories citades. Els percentatges de cadascuna de les categories desglossades per idiomes són els següents:

<i>Català</i>	47 14%	25 19%	8 8%	5 8%	5 9%	5 9%	13 30%	21 60%	2 7%	3 37'5%	1 3%
<i>Castellà</i>	252 76%	100 75%	71 74%	57 92%	47 85'5%	51 89%	31 70%	14 40%	28 93%	5 62'5%	27 79%
<i>Llatí</i>	32 10%	8 6%	17 18%	0	3 5'5%	1 2%	0	0	0	0	6 18%

13. Vegeu-ne l'edició de Pep Valsalobre (2003: 679-689).

14. Per citar un exemple, l'Acadèmia de Carnestolendas del 9 de febrer de 1757 fou celebrada íntegrament en català (a excepció d'un únic discurs en prosa, llegit en castellà).

Josep Murgades, extrapolant a l'àmbit de la literatura un dels trets que ha remarcat Xavier Lamuela com a indicador del grau de subordinació d'un idioma, troba una explicació de l'absència de prosa en català i de gèneres tràgics en el concepte de manca de completesa formal, és a dir, la incapacitat d'elaborar i de cultivar la llengua. Aquest element afavoreix un «benefici —si més no quantitatiu— de la poesia i en detriment de la prosa,¹⁵ alhora que s'accentua una marcada proclivitat pel còmic i per la paròdia, mentre que es defuig el tràgic i el dramàtic» (Murgades 1996: 143).

4. SOBRE QUINS ACADÈMICS LLEGEIXEN POESIES EN CATALÀ A LES JUNTES GENERALS

Jaume Sala i Guàrdia, advocat barceloní i oncle de l'acadèmic Vicent Domènech, en el pròleg de la seva *Colección de varias poesías publicadas e inéditas en catalán y castellano*,¹⁶ al·ludeix a alguns poetes acadèmics destacats:

Quando yo empezé a saludar las Musas, florecía el choro armonioso de los jesuítas, donde Apollo parece estaba de asiento y donde gusté las primeras aguas castálidas o heliconas, que buen provecho hagan a qualquiera. Entonces brillaba la Academia de Buenas Letras, especialmente en los famosos *Euras, Plaes, Andreues, Verdes, Puches* y otros individuos celebrados por la fama, o más presto por el mérito, que es lo que solamente atrahe una sólida atención. ¿Quién podrá compararse a esos grandes maestros?¹⁷

«Grans mestres» com els citats Agustí Eura, Josep Pla, Antoni Andreu i Massó, Agustí Verde i Camps, Salvador Puig o Josep Galceran de Pinós i Pinós, marquès de Barberà, Joan de Sagarriga i de Reard, comte de Creixell, Antoni d'Armengol i d'Aymenrich, baró de Rocafort, Aleix Feliu i d'Isern o el mateix Vicent Domènech, per destacar-ne alguns d'entre els més de quaranta que he pogut llistar. Quant a la caracterització sociològica, hi trobem nobles, amb càrrecs polítics i militars, eclesiàstics i advocats.

Sembla, però, que la tria de la llengua era institucional i no pas personal. En una disposició de l'agost de 1730 es diu: «Que sólo se den diez asuntos cada mes, de las materias que el presidente resuelva, y no sea *ad libitum* el idioma, en prosa o verso, ni en éste el metro».¹⁸ Per tant, no hi havia lliure elecció de l'idioma per part

15. Cosa que explicaria també la poca presència del català en les dissertacions acadèmiques en prosa.

16. Se'n conserven sis dels sets volums originals a l'arxiu de la RALBL, 3-I-1, 2, 3, 4, 5 i 6. Per a més informació sobre aquesta miscel·lània amb material escrit o recollit des de mitjan segle XVIII, veg. Cahner (1984).

17. Arxiu de la RALBL, 3-I-1, f. 6°.

18. Es tracta d'un dels «puntos particulares», aprovats l'1 d'agost de 1730, que es conserven a l'arxiu de la RALBL, lligall 1-III-1. Al marge hi figura ratllada la indicació «como ni el que sea en latín o castellano», segurament contemplant la possibilitat d'altres idiomes (català o italià), en especial per als assumptes en vers.

dels acadèmics. De fet, quan es distribuïen els assumptes s'especificava, a més de la llengua, el tema, el gènere i el metre (si era en vers).¹⁹

El mateix Sala i Guàrdia exposava en el tombant de segle (entre 1797 i 1809) una ideologia lingüística pel que fa a la llengua literària similar a la que devien tenir molts dels acadèmics. En el proemi del segon volum de la *Colección*²⁰ defensa la capacitat dels catalans d'emprar la llengua castellana per a la composició de poesia, sense menystenir la catalana, a la qual dóna una certa preferència per ser la llengua materna. L'argument és contundent: la «llengua espanyola» és una «llengua estrangera» (enfront del català, que és «llengua nativa» i «idioma patrio») però no un «idioma extraño» (recordem que sí que la considerava «llengua estranya» Cristòfor Despuig al segle XVI). El castellà es pot aprendre mitjançant l'estudi i l'aplicació o el tracte amb individus cultes; per aquest motiu, tenen avantatge els que han estat instruïts en escoles dels jesuïtes perquè, tot i emprar el català com a idioma comú, tenien el castellà com a idioma de cultura.²¹ Aleshores, esdevé natural la coexistència de les dues llengües literàries en la seva obra, de la mateixa manera que ho era per als acadèmics, molts d'ells exalumnes del Col·legi de Cordelles.

5. HI HA DOS PERÍODES EN QUÈ L'ÚS DEL CATALÀ PER A LA COMPOSICIÓ DE POEMES ÉS QUANTITATIVAMENT IMPORTANT: LA DÈCADA DELS 50 I EL TOMBANT DE SEGLE.

Si tinguéssim en compte només les poesies llegides en les dècades dels 50 (34) i 60 (18) i de 1790 a 1807 (22), ens trobaríem davant de la meitat de la producció en llengua catalana. La diferència, però, entre els dos moments ve donada pels percentatges en relació amb la llengua castellana. Al tombant de segle, les xifres a favor

19. La forma mètrica tampoc no es podia escollir lliurement, ja que l'assumpte s'encarregava «prefigiendo el metro y número de versos». Ni la temàtica, que no podrà ser triada pels propis acadèmics fins al 1797 («Y habiendo hecho presente el Sr Dr Joaquín Esteva que la junta nombrada para repartir los asuntos opinaba que, en orden a los de poesías, era más oportuno que cada individuo trabajase a su gusto, sin sujeción a asunto determinado, se resolvió que no ocurría reparo en ello, pero repartiendo al mismo tiempo la Academia los asuntos de poesía que considere oportunos como hasta aquí», *Registro de las juntas particulares celebradas por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona durante el tiempo que ha sido secretario de ella el socio S.^{er} barón de Serrahí*, 43-44 (junta de 8 de febrer), arxiu de la RABLB, lligall I-III-1).

20. «Proemio», *Colección de varias poesías castellanas publicadas e inéditas que trabajé en varios tiempos*, arxiu de la RABLB, 3-I-2, f. 2r-3v (Cahner 1984: 12-14).

21. En realitat, va més enllà i, com ha afirmat Cahner (1984: 11-12), acaba fent una «apassionada declaració d'espanyolisme castellanitzant»: «[...] no sólo queda reunido nuestro Principado con Aragón y Castilla, sino que de aquí poco (hablo de puro filósofo) seremos, con lo restante de España, *labii unius*. Oxalá lo seamos para dar gracias al Señor que nos ha puesto en su tierra escogida» («Disertación sobre la poesía bilingüe castellana y catalana», *Colección...*, arxiu de la RABLB, 3-I-2, f. 4v).

del català augmenten considerablement: 5,4% per al castellà, 4,2% per al català i 4% per al llatí. Aquesta circumstància esdevé rellevant si la relacionem amb tota una sèrie d'iniciatives envers la llengua i la literatura catalanes (com a objectes d'estudi o d'edició) que sorgeixen precisament durant aquests anys.

Després de tres dècades de decadència corporativa, a la dels 90 comencen a proliferar un conjunt d'empreses (materialitzades en diversos discursos acadèmics) que mostren una preocupació per la fixació de l'ortografia catalana. Em limitaré a citar-les per ordre cronològic: *Notar las diferencias particulares entre el modo de escribir antiguo y el moderno en catalán, esto es, entre el modo ortográfico de oy día respecto de otro tiempo* (1792), d'Antoni Alegret, el qual es refereix al català com a «nuestro idioma»; *Sobre por qué tratados de ortografía o por cuáles medios se arregló en lo antiguo el método de escribir en catalán* (1800), de Josep Bellvitges, treball que no ens ha pervingut; i *¿Qué autores o documentos catalanes existen que puedan servir de modelos para arreglar la ortografía catalana?*, la primera part d'un «Plan de las reglas deberían consultarse para fixar la ortografia catalana, fundándolo en los lugares y autores que lo apoyen», d'Ignasi Torres i Amat (1805). També existí un interès paral·lel per la gramàtica del català: Antoni Elies i Robert dissertava el 1795 sobre *¿Qué autores o documentos existen que puedan conducir para arreglar una gramática catalana?* i presentava un catàleg d'obres en llengua catalana escrites des del regnat de Jaume I (segles XIII-XVII).²² La línia apologetica del català també trobà representants acadèmics en aquest període: el 8 de febrer de 1792 Antoni Francesc de Tudó llegia una aferrissada defensa de l'idioma; un any després (el 20 de febrer de 1793), Gabriel Casanova prendria el mateix tema per al seu discurs d'ingrés, al qual no imprimiria el to combatiu de Tudó sinó que es limitaria a recordar grandeses pretèrites.²³ Sembla ser que el 1792 Josep Mudarra hi llegí un treball sobre l'origen del català. L'interès per la llengua com a objecte d'estudi és, doncs, evident.

És també a partir de 1790 que, després de vint anys, es torna a plantejar el projecte d'un «perfecto diccionario de la lengua cathalana para facilitar la enseñansa de la castellana y conservar la memoria y pureza de aquella», que culminaria amb el *Diccionario catalán-castellano-latino*, publicat per Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i

22. Els discursos que ens han pervingut es troben a l'arxiu de la RABLB, 4t. lligall, núm. 39, 4t. lligall, núm. 29 (es tracta d'una fotocòpia de l'Arxiu de Josep Rafel Carreras i Bulbena) i separata 8, núm. 39, respectivament. Per al discurs d'Alegret, veg. Segarra (1988), la qual ens revela que és còpia (amb petits canvis) de l'estudi ortològic i ortogràfic de la llengua catalana recollit al *Prontuario orthológico-gráphico trilingüe* (1742), de Pere Màrtir Anglès; cal notar la importància d'aquesta dissertació, prèvia a la polèmica ortogràfica del *Diario de Barcelona*.

23. Treballs conservats a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms. 2029 (*Papeles varios*), document núm. 22 (f. 105r-111v), i a l'arxiu de la RABLB, 1er. lligall, núm. 18, respectivament. Vegeu-ne una edició amb l'ortografia actualitzada a Feliu *et alii* (1992: 161-166 i 169-178).

Antoni Juglà (Barcelona, Oficina de Tecla Pla, viuda, 1803-05, 2 vols.) Dues han estat les línies interpretatives entorn d'aquesta obra: d'una banda, la que —fonamentada essencialment en l'explicitació de Felix Amat al pròleg i en el fet que fou encarregat per Josep Climent— sosté que la intenció pràctica que perseguia el diccionari era facilitar l'aprenentatge del castellà, objectiu ben allunyat de la reivindicació de l'ús culte del català. En aquest front s'hi posicionen Modest Prats (1995: 66), que l'inseureix dins un grup de «testimonis residuals, "romanalles d'una batalla sentenciada"», Pere Anguera (1997: 39), que el situa entre les «darreres envestides per acabar d'una vegada per totes amb el català», Jordi Carbonell (1977: 299), que el considera «un de tants esforços per a doblegar-se a la dominació», o Mila Segarra (1988), entre altres.

Per altra banda, malgrat el propòsit assimilista exposat al pròleg (considerat, en aquest cas, fruit d'unes explicacions preventives adduïdes per Amat atesa la situació política del moment), l'Esteve-Bellvitges-Juglà ha estat objecte d'una valoració altament elogiosa²⁴ per part de Germà Colon i Amadeu Soberanas, que l'han qualificat de «cappare de la moderna lexicografia catalana» i de «diccionari de la prerenaixença» — «gestat en un ambient de recuperació de la identitat nacional»— (Colon & Soberanas 1986: 144). Diversos arguments extrets de l'anàlisi minuciosa de l'obra treuen a llum la poca eficàcia castellanitzadora del seu procediment. En realitat, el que lliurà Felix Amat a Joaquim Esteve, com a base del diccionari, fou una redacció del *Diccionario catalán-castellano-latino junto con la ortografía catalana* (ortografia que no s'edità), el qual ben sovint és anomenat simplement *Diccionario catalán*.²⁵ Jo mateixa he reportat alguns testimonis interns que en remarquen una altra utilitat: la de proporcionar una millor «intel·ligència» del català i la del seu enaltiment (Campabadal 2003-04: 22-23).

24. Tradicionalment, aquesta és la línia que se seguia. Tot i admetre que la seva finalitat bàsica era facilitar el coneixement del castellà, Jordi Rubió ja matisava: «No hem d'exigir que, a la feble claror que començava aleshores a il·luminar la consciència de la dignitat de la llengua pròpia, trobessin els escriptors les mateixes expressions que, a més d'un segle i mig de distància, voldríem llegir nosaltres en llurs obres. Moltes iniciatives que han estat després altament renovadores van començar a circular sota etiquetes que a distància semblen desorientades» (Rubió 1986: 37-38).

25. Veg. els documents recollits per Colon i Soberanas (1986: 145-147): una carta de Josep de Vega a Joan Antoni Maïans, del 17 de febrer de 1784 («Don Félix Amat, que Vm. conoce, i algún otro compañero tienen adelantado el *Diccionario cathalán* que piensan imprimir; han seguido el *Diccionario de la lengua castellana* i, recogidos los diccionarios de nuestra lengua, le han aumentado de muchas voces»; Felix Torres i Amat explica que «todos los días, al sentarnos a la mesa, debíamos leerle algunos vocablos catalanes con su correspondencia castellana y latina, y cada semana se habían de añadir dos frases o adagios con sus correspondencias castellana y latina a la lista que comenzó a formar en Barcelona para el *Diccionario catalán*»); o l'elogi necrològic de Joaquim Esteve llegit per Ignasi Torres i Amat en sessió acadèmica de 28 de maig de 1806 («Sin embargo, vemos en el *Diccionario catalán* la primera vez que sale al público tanta abundancia de voces, frases y locuciones, que el solo artículo del verbo *anar* pasan del número de 200, y cada qual con diferente definición y correspondencia castellana y latina»).

En canvi, han estat ben pocs els estudiosos que han parat esment al projecte d'edició d'una col·lecció de poesies catalanes. En junta particular de 12 de juny de 1793 es planteja per primera vegada la conveniència de donar a la llum pública «una porción de diplomas antiguos y de los medios para lograrlos y, asimesmo, una coleccion de poesías y otros papeles archivados en la Academia».²⁶ Davant la proposta d'elaborar una «coleccion de las obras poéticas de la Academia»,²⁷ entre 1793 i 1795, Antoni Juglà i Joaquim Esteve formen un estat de les poesies i papers acadèmics que es poden imprimir, plantegen dubtes sobre si és convenient recollir poemes d'acadèmics que encara són vius o sobre si s'han de posar al peu dels poemes els noms dels seus autors i s'encarreguen de qüestions pràctiques referents al cost real de la impressió i a un possible finançament mitjançant subscripció. Potser foren precisament aquestes darreres gestions les que feren encallar el projecte, que no es reactivà fins al 1803, ara, però, amb una comissió integrada pels ja citats Juglà i Esteve, als quals s'afegiren Ramon de Sans, Cir Valls, Pere Pont, Vicent Domènech i Bru Bret.

Un fet crida l'atenció: fins al 1804 no s'explicita enlloc l'idioma de les composicions seleccionades per a ser publicades; no és fins al 12 de desembre d'aquest any que es parla de la revisió de «las *poesías catalanas* con el objeto de darlas a luz».²⁸ Important elecció tenint en compte les dificultats d'editar llibres en català descrites pocs anys abans per un dels acadèmics, Fèlix Amat, qui, davant la voluntat de l'arquebisbe Armanyà de publicar un catecisme, constata que, a l'hora de demanar permís al govern, «será regular que se pondrá reparo se imprima en catalán y que, a lo más, se permitirá a que se imprima en los dos idiomas en un mismo librito».²⁹

A començaments del segle XIX, la institució havia projectat la publicació de les obres poètiques de l'Acadèmia en un «periódico semanal» que havia de dur el títol de *Semanario de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*.³⁰ En una representació adreçada a l'inquisidor general el 28 de novembre de 1804 s'exposava la voluntat d'estampar «un periódico semanal en el que se ha propuesto dar varias obras de los académicos y, entre las poéticas, las del mencionado Rector de Vallfogona, quitada o emendada toda impureza»³¹ i se li demanava permís per editar-les en el

26. *Registro de las juntas particulares...*, 19, arxiu de la RABLB, 1-III-1.

27. Paper autògraf d'Antoni Juglà conservat a l'arxiu de la RABLB, lligall 1-III-2.

28. *Registro de las juntas particulares...*, 10, arxiu de la RABLB, 1-III-1.

29. Carta de 5 de novembre de 1793, citada a Ferrer (1995: 441).

30. I havia de recollir «memorias y documentos sobre la historia de España y, particularmente de este Principado, discursos de sólida eloquencia y poesías selectas» (*Registro de las juntas generales celebradas por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona durante el tiempo que ha sido secretario de ella el S.^o barón de Serrahí*, f. 34r, arxiu de la RABLB, lligall 1-III-1).

31. *Ibidem*, f. 45.

setmanari o bé «separadament».³² Però la Real Orden que concediria el permís per a la publicació del *Semanario* no arribaria fins al gener de 1806. En aquest lapse de dos anys, el projecte aniria prenent cos fins a esdevenir molt més ambiciós: pretenen treure a la llum una col·lecció antològica de poesies catalanes (retornant, en certa manera, a la idea original dels anys 90), el primer volum de la qual hauria d'estar integrat per les poesies de Garcia i sortirien «en tomos sucesivos, *poesías catalanas impresas e inéditas*, compuestas por varios individuos de este real cuerpo y por otros que no lo son».³³

Malauradament, cap d'aquestes dues empreses reeixí, si més no dins del marc que m'he imposat per a aquest treball: fins al 1901 la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona no disposaria d'una publicació periòdica i de la col·lecció de poesies catalanes només se n'arribà a publicar el primer volum, la reedició de l'obra poètica del rector de Vallfogona, que Albert Rossich (a qui agraeixo que m'hagi facilitat les pàgines inèdites de la seva tesi que s'hi refereixen) ha identificat amb l'edició de l'any 1820.³⁴ No repetiré les vicissituds passades per aconseguir les llicències necessàries, ni les propostes de diferents impressors, que ja ha recollit Rossich. Només citaré un testimoni curiós que no reporta i que demostra la importància del projecte. El ressò d'aquesta reedició transcendí el clos de l'Acadèmia i l'anteriorment citat Sala i Guàrdia, en un dels seus comentaris sobre un poema de Fontanella, s'hi refereix d'aquesta manera: «Tengo entendido que, en la Academia de Buenas Letras, antiguamente *dels Desconfiats*, se pusieron en suerte las dos obras de García y Fontanella para darse a la imprenta unas u otras, y *cecidit sors super Garciam*».³⁵ Les actes, però, no reflecteixen en cap moment aquesta disjuntiva entre l'obra dels dos poetes catalans.

32. Aquesta petició sembla feta de manera previsora i considerant que les poesies en català no hi tindrien cabuda, com sembla que ja havien contemplat a l'hora de redactar la representació enviada al rei el 23 de maig de 1804: la tasca dels redactors consistia, primordialment, a «separar las mejores piezas que haya en el archivo de la Academia y sean dignas de publicarse» i «ponerlas exactamente *conformes a la ortografía castellana* de la Real Academia Española y variar qualquiera voz o frase que no sea perfectamente arreglada a la gramática y diccionario de la misma Academia» (Ibidem, f. 35v).

33. És el que exposa Fèlix de Prats i Santos, baró de Serrahí, en una carta (datada a Barcelona el 12 d'abril de 1806) adreçada a Juan Antonio Melon, jutge general d'Impremtes (arxiu de la RABLB, lligall 1-III-3). Prèviament, en junta particular de 21 de març de 1806, s'havia acordat «se suplicase la licencia para imprimirse no sólo éstas sino las demás poesías de varios individuos de este cuerpo literario, como de otros autores catalanes, ya impresas como inéditas» (*Registro de las juntas particulares...*, 117-118, arxiu de la RABLB, lligall 1-III-1).

34. *Poesias jocosas y serias del célebre Dr. Vicens Garcia, rector de Vallfogona*. Nova edició augmentada, corregida y arreglada a la ortografía moderna. Barcelona: Impremta Nacional de Josep Torner, 1820.

35. Sala i Guàrdia, en la seva col·lecció, vol. IV, 59 (Arxiu de la RABLB, 3-1-4). Veg. nota 16.

Resulta sorprenent tant vigor espontani després d'uns trenta anys de decadència corporativa continuada. Per què es produí precisament a partir de 1790?

Les particularitats del període no han passat desapercebudes i han cridat l'atenció d'especialistes en diversos àmbits de la filologia catalana. Mila Segarra, després d'analitzar la tasca de fixació de l'ortografia catalana duta a terme per l'Acadèmia durant aquests anys, afirma que les apologies de la llengua catalana i la resistència passiva de certs sectors a la imposició del castellà, com a reaccions en contra de la política assimilista dels Borbons, acabaren per «desvetllar en els sectors cultes l'interès no sols per l'ús de la llengua pròpia sinó també pel seu estudi» (Segarra 1988: 151). Jordi Ginebra (1992), davant la relativa proliferació de gramàtiques catalanes entre 1796 i 1821 (i amb una aparent discontinuïtat de la tradició), conclou que les preocupacions de reforma educativa a l'Europa de la segona meitat del XVIII (lligades a la «modernització» social i política de l'Estat) afavoriren la implantació de gramàtiques en llengua vulgar en el sistema docent, i el català al final del segle tenia prou vitalitat per participar en el procés, malgrat que la llengua triada pel poder polític fos el castellà. Semblantment, Jordi Carbonell (1977) troba en la transformació econòmica, demogràfica i social del Principat, combinada amb l'esperit de resistència a l'imperialisme subjacent durant tot el Set-cents, l'explicació per al canvi literari produït en el tombant del segle.³⁶

A més d'aquestes possibles causes d'ordre intern,³⁷ m'agradaria apuntar-ne una d'externa: els efectes derivats de la política lingüística uniformitzadora i exterminadora francesa. De ben segur que arribà als acadèmics un cert coneixement de la política lingüística centralitzadora de la França revolucionària entre 1790 i 1794,³⁸ entre altres factors, perquè l'enquesta de l'*abbé* Grégoire sobre els *patois* fou publi-

36. «Era una nova societat que, conscient de la pròpia força, reivindicava la pròpia llengua i la pròpia literatura», afirma Carbonell (1977: 301). I ho justifica a partir d'un fragment del discurs *Sobre la llengua catalana* d'Antoni Francesc de Tudó (1792) en què s'explicita clarament el lligam entre la reivindicació de l'ús literari del català i el desenvolupament econòmic del país: «[...] a fin de que, con igual esmero, vuelva a florecer nuestra literatura catalana, que, por tan desgraciado evento, ha quedado sepultada su memoria, con justo sentimiento de los verdaderos amigos del país, a que nos estrecha oy más esta obligación quando nuestras fábricas y manufacturas se encumbran a la maior altura, con que vive el país tranquilo, rico, laborioso y útil para servir al monarca y al Estado».

37. En efecte, existí la gestació d'un ambient propici: diverses apologies del català sorgeixen cap a finals del Set-cents; assajos ortogràfics, gramaticals i lexicogràfics, o la polèmica ortogràfica del *Diario de Barcelona* (que tingué un cert ressò social, atesa la plataforma en què es vehiculà), són iniciatives que es realitzaren en aquest sentit.

38. Tan sols calia llegir l'entrada *langue* de l'*Encyclopédie* (1765): «la nation est une par rapport au gouvernement» i, en conseqüència, «il ne peut y avoir dans sa manière de parler qu'un usage legitime». A partir de l'enquesta de l'*abbé* Grégoire sobre els *patois* (els quals considerava com a residus de la feudalitat), es realitzaren uns censos en què es calculava, per exemple, que sis milions de francesos (dels vint-i-cinc existents) desconecien per complet la llengua nacional.

cada a *Le Patriote français*, un diari d'àmplia difusió (López 1996). Per altra banda, les notícies de França arribaven amb força rapidesa: entre 1789 i 1793, anys del Rebombori del Pa de Barcelona, arriben ecos i refugiats de la Revolució Francesa i es prepara la Guerra Gran (1793-95) contra la Convenció. Sembla ser que fou aquest darrer esdeveniment polític el que afectà tot el Principat, més i tot potser que la Revolució Francesa (Moreu-Rey 1967 i Ossorio 1977).

Podria ser que, com a reacció a la guerra declarada als *patois* durant la Revolució, sorgeixi la necessitat de dotar el català d'una gramàtica, d'una ortografia i d'un diccionari, seguint el model del castellà, que ja en disposava de feia temps (em refereixo al *Diccionario de autoridades* (1739), a l'*Ortografía* (1741) i a la *Gramática* (1771) de la Real Academia Española). Segons aquesta hipòtesi, les iniciatives envers la llengua catalana no tindrien una mera intenció arqueològica o filològica,³⁹ sinó que implicarien una certa voluntat de recuperació al nivell de l'«alta cultura».⁴⁰

La reacció contra el francès ha restat reflectida en nombrosos poemes (Cahner 1998). També els erudits es manifestaven en contra de la política francesa. Antoni de Capmany (membre de l'Acadèmia des de 1781), al seu *Centinela contra franceses* (1808), s'alçà contra la política uniformitzadora amb paraules com:

Iguarlo todo, uniformarlo, simplificarlo, organizarlo, son palabras muy lisonjeras para los teóricos, y aun más para los tiranos. [...] En Francia, pues, no hay provincias, ni naciones. [...] Todos se llaman franceses, al montón, como quien dize carneros, baxo la porra del gran rabadán imperial. [...]

¿Qué sería ya de los españoles si no hubiera habido aragoneses, valencianos, murcianos, andaluces, asturianos, gallegos, extremeños, catalanes, castellanos, etc.? Cada uno de estos nombres inflama y envanece, y de estas pequeñas naciones se compone la masa de la gran Nación, que no conocía nuestro sabio conquistador, a pesar de tener sobre el bufete abierto el mapa de España a todas horas. (Capmany 1808: 89, 91-92 i 94)

39. Intenció que, sens dubte, també era present. Vegeu, com a mostra, la queixa del claustre de la Universitat de Cervera exposada el 1771 davant la prohibició de publicar llibres escolars en català: «aunque los referidos libros no sirviesen para la enseñanza pp/cca. con todo era aún considerable su consumo, ya que según se creía por querer muchas familias conservar el idioma a fin de que se entendieran siempre fácilmente así los instrumentos antiguos como las advertencias que los maiores dejaron notadas en sus respectivos archivos» (Archivo Histórico Nacional, Consejos, llig. 8110, núm. 206; citat a Ferrer 1995: 439-440).

40. I l'única institució que se'n podia fer càrrec era la RABLB; o, si més no, aquesta és la idea que en tenien els erudits del Set-cents. Ignasi Torres i Amat exposà en el seu discurs sobre *¿Qué autores o documentos catalanes existen que puedan servir de modelos para arreglar la ortografía catalana?* (1805) que aquesta és una «obra que solamente V. E. puede sacar cabal y completa, porque sus leyes no puede fixarlas un autor particular: deben ser obra de una Academia, que en esta materia es el único legislador; obra que ha ocupado las primeras atenciones de las Academias de Madrid, París, Viena y Roma, y de los sabios que nos precedieron en este respetable lugar» (arxiu de la RABLB, 4rt. lligall, núm. 29, f. 1v). Jordi Ginebra em comenta que Joan Petit i Aguilar, a més de considerar el diccionari trilingüe d'Esteve-Bellvitges-Juglà com «el més perfet que tenim en nostre idioma», qualificava els acadèmics de «verdaders químics de l'idiome català».

Pocs anys abans, els acadèmics deuriem tenir unes idees similars respecte a l'opció de la veïna França. En canvi, el projecte espanyolitzant (o, millor, castellanitzant) era un procés iniciat de feia segles, no sobtat, i no devia percebre's com a tal. D'aquesta manera, les iniciatives dutes a terme en el marc de l'Acadèmia de la dècada dels 90 fins al 1807 vindrien a reforçar —dins de la nació espanyola— la identitat de Catalunya a través del fet cultural. A més, és precisament a partir de l'any 90 que es proposen traduir al castellà obres fonamentals per a la historiografia catalana, com les constitucions de Catalunya (plantejat el 15 de desembre de 1790 i suspès el 16 de març de 1791), les de Santacília (acordat en junta particular de 27 de desembre de 1790)⁴¹ i les obres de Muntaner i Pujades (29 de febrer de 1792).

Però tots els projectes acadèmics es veieren estroncats el juliol de 1807, a les portes de la Guerra del Francès. L'ocupació napoleònica de Barcelona motivaria set anys d'inactivitat, fins al 13 de juliol de 1815, data en què es reprendrien les sessions; després de la Guerra de la Independència, s'imposaria una reorganització institucional.

De tot el que aquí s'ha exposat se'n poden extreure unes darreres interpretacions valoratives, bo i admetent que cal perfilar algunes de les afirmacions:

a) Resulta impossible presentar tants anys de la vida d'una institució integrada per força membres com un tot monolític i sense fissures. A més, per l'extensió d'aquest treball, hi ha molts materials que necessàriament han de quedar fora.

b) Sens dubte, la ideologia lingüística dominant entre els acadèmics reservava al castellà un paper preponderant com a llengua de cultura i de progrés. La força d'aquests trets afectà directament la llengua literària emprada en les sessions que, majoritàriament, és la castellana durant tot el Set-cents. És en aquest sentit que «l'Acadèmia juga un paper castellanitzador que no podem menystenir», com ha afirmat Pep Valsalobre (2002: 191).

c) Amb tot, no hi he sabut veure la «línia de desistiment nacional de les classes dominants catalanes» que ha propugnat Jordi Carbonell (1977: 299). Les empreses envers la llengua i la cultura catalanes projectades a finals del Set-cents a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona no crec que puguin ser fruit de cap desistiment «nacional». Ans al contrari: tot i que considerar-ho un programa col·lectiu de recuperació de la cultura catalana (això sí, redactat en castellà) sembla excessiu, hi ha la voluntat de manteniment de l'especificitat i de recuperació d'uns senyals

41. *Costumbres de la ciudad de Barcelona sobre las servidumbres de los predios urbanos y rústicos, llamadas vulgarmente d'En Sanctacília. A las que se han añadido por apéndice algunos capítulos de los privilegios conocidos bajo el nombre del «recognoverunt proceres» relativos a las mismas servidumbres. Traducidas por la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.* Barcelona: Joan Francesc Piferrer, s. d.

d'identitat cultural propis. Josep Fontana, referint-se a la literatura, ha assenyalat que «allò que els interessava no era la literatura catalana per ella mateixa, sinó com a testimoni d'una cultura pròpia, la sola existència de la qual donava suport a la imatge diferenciada de Catalunya que pretenien exposar» (Fontana 1988: 120).

Ara fa relativament pocs anys, Modest Prats formulava la següent pregunta: «¿Quin sentit té l'obsessiva preocupació per la història del país i per l'estudi de la llengua i de la literatura catalanes per part d'una corporació i d'uns acadèmics que escriuïen en castellà i que no concedien a l'ús del català més que uns espais marginals i gairebé pintorescos? Fixem-nos, per exemple, en un detall: es volen publicar les Cròniques, però convenientment traduïdes al castellà», acabava dient com a resposta (Prats 1995: 53).

Voldria acabar plantejant una altra qüestió, una mica llarga: després de mantenir, en continuïtat subterrània (i manllevo l'expressió a Joaquim Nadal), la tradició literària i lingüística catalana, per què no incloure, doncs, totes les iniciatives dutes a terme a partir de la dècada dels 90 en la línia del viu desig que «vuelva a florecer nuestra literatura catalana» (en totes les accepcions que el mot *literatura* tenia en aquell moment) expressat per Antoni Francesc de Tudó en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona?

MIREIA CAMPABADAL I BERTRAN
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUERA 1997: Pere Anguera, *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona, Empúries.
- CAHNER 1984: Max Cahner, «Contribució al coneixement de l'ús lingüístic entre els escriptors catalans de la fi del segle XVIII», *EUC*, 26, 5-16.
- CAHNER 1998: Max Cahner, *Literatura de la revolució i la contrarevolució (1789-1849). Notes d'història de la llengua i de la literatura catalanes, I: De la reacció contra la França revolucionària a la col·laboració amb la Grande Armée*, Barcelona, Curial.
- CAMPABADAL 2003-04: Mireia Campabadal, «La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, impulsora de la cultura catalana al segle XVIII», *BRABLB*, 49, 11-38.
- CAPMANY 1808: Antoni de Capmany, *Centinela contra franceses*, Madrid, Gómez Fuentenebro.
- CARBONELL 1977: Jordi Carbonell, «La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al segle XIX», a *Actes AILLC* 4, 269-313.
- CARRERAS I BULBENA 1928-30: Josep Rafel Carreras i Bulbena, «Estudis biogràfics d'alguns benemèrits patricis qui il·lustren aquesta Acadèmia», *BRABLB*, 13 (1927-28), 179-237, 262-306 i 359-384; 14 (1929-30), 15-32, 183-193, 213-238, 280-292 i 343-384.

- COLON & SOBERANAS 1986: Germà Colon i Amadeu Soberanas, *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- COMAS 2000: Antoni Comas, *L'Acadèmia de Bones Lletres des de la seva fundació l'any 1700*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres.
- EBERENZ 1977: Rolf Eberenz, «El *Calaix de sastre* del baró de Maldà i la problemàtica de la 'Decadència'», a *Actes AILLC 4*, 205-221.
- FELIU *et alii* 1992: *Tractar de nostra llengua catalana. Apologies setcentistes de l'idioma al Principat*, ed. Francesc FelIU, Sadurní Martí, Francesc Ten i Josep Vicens, Vic-Girona, Eumo-Universitat de Girona.
- FERRER 1995: Francesc Ferrer i Gironès, «Resistència a la substitució lingüística al Principat», a *La llengua catalana al segle XVIII*, ed. Pep Valsalobre i Joan Gratacós, Barcelona, Quaderns Crema, 427-467.
- FONTANA 1988: Josep Fontana, *Història de Catalunya, V: La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, dir. Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62 (veg. «Primera part: L'esgotament del sistema (1787-1808)», esp. 93-122: «Les idees»).
- GINEBRA 1992: Jordi Ginebra, «Llengua, gramàtica i ensenyament en el tombant del segle XVIII al XIX», *Randa*, 31, 65-79.
- GINEBRA 1999: Jordi Ginebra, «La llengua catalana en el primer terç del segle XIX», a *Joan Ramis i Josep M. Quadrado: de la Il·lustració al Romanticisme*, ed. Maria Paredes i Josefina Salord, Barcelona, PAM, 31-50.
- JOMTÖB 1811: Natanael Jomtöb [Antoni Puigblanch], *La inquisición sin máscara o Disertación en que se prueban hasta la evidencia los vicios de este tribunal y la necesidad de que se suprima*, Cadix, Josef Niel.
- JORBA 1979: Manuel Jorba, «Sobre la llengua catalana al final de l'Antic Règim: el *Diario de Barcelona* (1792-1808)», *Els Marges*, 17, 27-52.
- LÓPEZ 1996: François López, «Las lenguas de España y la lengua española. De las primeras letras a la literatura», a *El mundo hispánico en el Siglo de las Luces*, Madrid, Sociedad Española de Estudios del Siglo XVIII-Fundación Duques de Soria-Editorial Complutense, I, 141-159.
- MIRET 1917-20: Joaquim Miret i Sans, «Dos siglos de vida académica», *BRABLB*, 9, 1917-20, 10-32, 92-116, 168-193, 249-285 i 305-362.
- MOREU-REY 1967: Enric Moreu-Rey, *Revolució a Barcelona el 1789*, Barcelona, IEC.
- MURGADES 1996: Josep Murgades, *Llengua i discriminació*, Barcelona, Curial.
- NADAL 1997: Joaquim Nadal, «El centralisme borbònic enfront de la cultura catalana», a *La cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració*, Barcelona, PAM, 93-110.
- NEU-ALTENHEIMER 1989: Irmela Neu-Altenheimer, «Defensa i il·lustració del català al segle XVIII» a *Actes AILLC 8*, II, 81-108.
- OSSORIO 1977: Àngel Ossorio, *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República francesa (1793-1795)*, Barcelona, Grijalbo.
- PONSICH 1756: [Ramon de Ponsich], «Resumen histórico del origen y progreso de la Real Academia de Buenas Letras de la ciudad de Barcelona, baxo la protección de su magestad», a *Real Academia de Buenas Letras de la ciudad de Barcelona: origen, progresos y su primera junta general baxo la protección de su magestad, con los papeles que en ella se acordaron*, vol. I (= *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, I), Barcelona, Francesc Surià, 1-92; edició facsímil a Josep de Móra i Catà, Marquès de Llió, *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 2000.

- PRATS 1995: Modest Prats «La llengua catalana al segle XVIII. Possibles pautes d'estudi», a *La llengua catalana al segle XVIII*, ed. Pep Valsalobre i Joan Gratacós, Barcelona, Quaderns Crema, 15-73.
- RAFANELL 1999: August Rafanell, «1700-1850: una política de la llengua», a August Rafanell, *La llengua silenciada. Una història del català, del Cinccents al Vuitcents*, Barcelona, Empúries, 91-146.
- RIQUER 1955: Martí de Riquer, «Breve historia de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», *BRABLB*, 25, 275-304.
- ROSSICH 2001-02: Albert Rossich, «La poesia catalana a l'Acadèmia abans de la Renaixença», *BRABLB*, 48, 213-230.
- RUBIÓ 1986: Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya-PAM, III, 11-261.
- SEGARRA 1988: Mila Segarra, «L'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'ortografia catalana», a *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Quaderns Crema, III, 151-175.
- VALSALOBRE 2001-02: Pep Valsalobre, «Agustí Eura i les muses catalanes a l'Acadèmia de Barcelona», *BRABLB*, 48, 161-212.
- VALSALOBRE 2003: *Agustí Eura (1684-1763). Obra poètica i altres textos*, ed. Pep Valsalobre, Barcelona, Curial.
- VILA 1993: Pep Vila, «L'enquesta Coquebert de Montbret (1806-1812) sobre la llengua dels Països Catalans», *RdC*, 72, 38-55.